

Філософія

УДК 322:2-7:351.86(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20616435>**Визнання релігійних організацій критично важливими в умовах війни
як новий виклик державно-церковних відносин в Україні****Орловський Роман Володимирович,**

доктор філософії, старший викладач кафедри богослов'я,

ПВНЗ «Український гуманітарний інститут»,

м. Буча, Київська область, <https://orcid.org/0000-0002-6924-3866>**Прийнято: 13.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026**

***Анотація.** Стаття присвячена комплексному дослідженню правових, соціальних та політичних аспектів інтеграції релігійних організацій у систему критичної інфраструктури України в умовах воєнного стану. Обґрунтовано необхідність нормативного визнання соціальної ролі церков як суб'єктів, що забезпечують стійкість суспільства під час збройного конфлікту. У роботі використано порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних держав (США, Канади, Великої Британії, ЄС), системно-структурний аналіз функцій релігійних організацій, а також інтерпретативний аналіз норм міжнародного гуманітарного права та Конституції України. Доведено, що в умовах війни релігійні організації в Україні фактично виконують п'ять критичних функцій: гуманітарну (розподіл допомоги), психологічну (реабілітація та душпастирство), соціальну згуртованість (відновлення горизонтальної довіри), волонтерсько-логістичну та функцію збереження національної ідентичності. Виявлено*

чотири блоки викликів для такого визнання: конституційні обмеження (відокремлення церкви від держави), складність диференціації конфесій у поліконфесійному середовищі (особливо в контексті зв'язків з РПЦ), практичні труднощі фізичного та інформаційного захисту, а також невідповідність між логікою захисту об'єктів культури у міжнародному праві та функціональним підходом критичної інфраструктури Встановлено, що чинний галузевий підхід у законодавстві України не враховує роль релігійних суб'єктів як «агентів стійкості». На основі аналізу трьох міжнародних моделей (прямого включення, партнерства та функціонального визнання) автором обґрунтовано, що для України найбільш прийнятною є адаптована модель функціонального визнання. Вона передбачає закріплення ролі церков у системі цивільного захисту через добровільні угоди про партнерство без формального включення до реєстру критичних об'єктів, що дозволяє зберегти їхню інституційну автономію та уникнути надмірного державного контролю.

Ключові слова: критична інфраструктура, релігійні організації, державно-церковні відносини, воєнний стан, національна безпека, соціальна стійкість, модель партнерства.

Recognition of religious organizations as critical infrastructure in wartime as a new challenge for state-church relations in Ukraine

Orlovskyi Roman,

PhD, Senior Lecturer of the Department of Theology,
Ukrainian institute of arts and sciences, Bucha, Kyiv region,
<https://orcid.org/0000-0002-6924-3866>.

Abstract. *This article offers a comprehensive study of the legal, social, and political aspects of integrating religious organizations into Ukraine's critical infrastructure system under martial law. It substantiates the need for the normative recognition of the social role of churches as actors that contribute to societal resilience during armed conflict. The study employs a comparative analysis of the legislation of Ukraine and selected foreign jurisdictions, including the United States, Canada, the United Kingdom, and the European Union; a systemic-structural analysis of the functions of religious organizations; and an interpretative analysis of the norms of international humanitarian law and the Constitution of Ukraine. The article demonstrates that, in wartime conditions, religious organizations in Ukraine effectively perform five critical functions: a humanitarian function, through the distribution of aid; a psychological function, through rehabilitation and pastoral care; a function of social cohesion, through the restoration of horizontal trust; a volunteer and logistical function; and a function of preserving national identity. Four major groups of challenges to such recognition are identified: constitutional limitations related to the separation of church and state; the difficulty of differentiating between denominations in a multi-confessional environment, especially in the context of links with the Russian Orthodox Church; practical difficulties of ensuring physical and informational protection; and the discrepancy between the logic of protecting cultural property in international law and the functional approach of critical infrastructure policy. The article establishes that the current sectoral approach in Ukrainian legislation does not take into account the role of religious actors as «agents of resilience». On the basis of an analysis of three international models – direct inclusion, partnership, and functional recognition – the author argues that an adapted model of functional recognition is the most appropriate for Ukraine. This model provides for the recognition of the role of churches within the civil protection system through voluntary partnership*

agreements, without their formal inclusion in the register of critical infrastructure facilities. Such an approach makes it possible to preserve their institutional autonomy and avoid excessive state control.

Keywords: *critical infrastructure, religious organizations, church-state relations, martial law, national security, social resilience, partnership model.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України у лютому 2022 року докорінно змінило не лише безпековий, але й суспільний, правовий та інституційний ландшафт держави. Серед численних проблем, які загострилися в умовах збройного конфлікту, особливої актуальності набуло питання правового статусу релігійних організацій та їхньої ролі у системі захисту цивільного населення і підтримки соціальної стабільності.

Релігійні організації в Україні традиційно виконують не лише культову, але й потужну соціальну функцію: надають гуманітарну допомогу, здійснюють психологічну та духовну підтримку, залучаються до евакуації цивільного населення, беруть участь у волонтерській діяльності. Масштаби цієї роботи в умовах воєнного стану значно зросли, що поставило на порядок денний питання про визнання церков та релігійних організацій суб'єктами, діяльність яких є критично важливою для функціонування держави і суспільства [14].

Поняття «критична інфраструктура» у правовому полі України закріплене Законом України «Про критичну інфраструктуру» від 16 листопада 2021 року (№ 1882-IX) [8], проте перелік об'єктів критичної інфраструктури, визначений цим законом та підзаконними актами, не включає релігійні організації. Водночас практика воєнного часу свідчить про те, що руйнування релігійної інфраструктури противником є цілеспрямованою стратегією, а

збереження діяльності релігійних організацій – умовою підтримання морального духу і соціальної згуртованості нації [1; 2].

Наукова актуальність теми обумовлена також відсутністю комплексних досліджень на перетині двох дисциплінарних полів – права критичної інфраструктури та релігієзнавства й державно-церковного права. Правові механізми захисту релігійних об'єктів у міжнародному гуманітарному праві (насамперед Гаазька конвенція 1954 року та її протоколи) частково відповідають на це питання, проте не враховують специфіки сучасних гібридних загроз та функціональної ролі церкви у воєнному суспільстві.

Практична значущість дослідження визначається необхідністю вироблення обґрунтованих рекомендацій для вдосконалення українського законодавства та державної політики у сфері відносин з релігійними організаціями в умовах триваючого збройного конфлікту і в контексті повоєнної відбудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визнання релігійних організацій критично важливими суб'єктами в умовах війни перебуває на перетині міжнародного гуманітарного права, управління інфраструктурою, соціології релігії та досліджень національної безпеки. Її осмислення потребує синтезу зарубіжних і українських напрацювань. Дослідження Дж. Ель Баруді [12] показує колізію між принципом воєнної необхідності та нормами захисту культурної спадщини. Автори доводять, що існуюча система захисту є недосконалою, а включення релігійних об'єктів до критичної інфраструктури може посилити їхній правовий статус.

Дослідження Дж. Елліотт і Г. Вебба [13] демонструє, що ефективне партнерство церков із системами цивільного захисту виникає лише за умови цілеспрямованого інституційного будівництва. Це підтверджує, що визнання релігійних організацій критично важливими є не лише юридичною, а й

управлінською проблемою. В. Куриляк і М. Балаклицький [14] трактують релігійні спільноти як «агентів стійкості», що забезпечують соціальний захист, психологічну підтримку та збереження ідентичності. О. Предко і М. Птиця [17] фіксують трансформацію функцій церкви у напрямі соціальної солідарності, а праця О. Предко та Д. Предко [16] вводить поняття «релігійної безпеки», розглядаючи церкву як активного суб'єкта забезпечення безпеки. І. Литвинчук [15] документує використання РПЦ як інструменту гібридної війни, що аргументує потребу правового регулювання релігійної сфери з позицій національної безпеки теоретично осмислює категорію «критична інфраструктура», а М. Янауер і Я. Корицький [9] пропонують конкретні механізми захисту релігійного фактору в системі національної. Таким чином, сучасні дослідження охоплюють міжнародно-правову, управлінську, соціологічну та конституційно-правову площини, проте бракує комплексної роботи, яка б інтегрувала ці виміри й запропонувала цілісну модель визнання релігійних організацій критично важливими суб'єктами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз попередніх досліджень показує, що питання правового статусу релігійних організацій у воєнний час розглядається у кількох площинах – міжнародно-правовій, управлінській, соціологічній та конституційно-правовій. Проте жодна з них не пропонує комплексної моделі інтеграції релігійних інституцій у систему критичної інфраструктури. Саме тут виникає низка невирішених аспектів, які потребують подальшого дослідження. Попередні джерела (Герасименко, Янауер і Корицький) окреслюють загальні критерії визначення критичної інфраструктури, але не дають відповіді, чи можуть релігійні організації бути включені до цього переліку. Невирішеним лишається питання правових механізмів закріплення їхнього особливого статусу та узгодження цього з міжнародними нормами. Дослідження Куриляк, Балаклицького та

Предко показують фактичне виконання церквами функцій соціального захисту й підтримки ідентичності. Проте відсутня системна оцінка того, як ці функції можуть бути формалізовані у правовому полі та інтегровані в державну систему цивільного захисту. Литвинчук та Сальникова з Савельєвим наголошують на ризиках використання релігійної сфери у гібридній війні та напрузі між безпековою логікою й свободою віросповідання. Невирішеним лишається питання балансу між посиленням контролем і збереженням конституційних гарантій, особливо у випадку офіційного визнання релігійних організацій критично важливими. Зарубіжні дослідження демонструють інші моделі співпраці держави й релігійних інституцій, але бракує системного порівняння з українським досвідом. Це створює прогалину у розумінні того, які міжнародні практики можуть бути адаптовані до українських реалій.

Метою статті є комплексне дослідження правових, соціальних та політичних аспектів інтеграції релігійних організацій у систему критичної інфраструктури України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз Закону України «Про критичну інфраструктуру» дозволяє виокремити такі критерії, за якими об'єкт може бути визнаний критичним: по-перше, його функціонування є необхідним для забезпечення життєво важливих суспільних функцій; по-друге, руйнування або порушення його роботи може призвести до значних негативних наслідків для національної безпеки, суспільного порядку, здоров'я населення чи економіки. Закон виокремлює такі сектори критичної інфраструктури: енергетика, хімічна промисловість, ядерна промисловість, водопостачання, транспорт, охорона здоров'я, продовольча безпека, фінансовий сектор, цифрова інфраструктура, правоохоронна сфера, космічна галузь [3].

Релігійні організації формально не включені до жодного із зазначених секторів. Однак, якщо виходити з функціонального, а не галузевого підходу до визначення критичної інфраструктури, який активно застосовується в європейській та американській практиці, ситуація виглядає інакше. Директива ЄС 2022/2557 [4] про стійкість критичних суб'єктів уперше запровадила розширений підхід до визначення критичних суб'єктів, що потенційно охоплює організації, які надають послуги, необхідні для підтримання ключових суспільних функцій, зокрема психологічного та морального відновлення суспільства.

У міжнародній доктрині та практиці ряду держав (США, Канада, Велика Британія) релігійні організації вже інтегровані в систему планування на випадок надзвичайних ситуацій як суб'єкти, що надають «суспільні блага» під час криз – від гуманітарної допомоги до психологічної реабілітації. Американська Агентство з надзвичайного управління (FEMA) включає релігійні спільноти до планів реагування на надзвичайні ситуації як «громадських партнерів», наділяючи їх рядом привілеїв та обов'язків, характерних для суб'єктів критичної інфраструктури [13].

Дослідження практики воєнного часу переконливо свідчить про те, що релігійні організації в Україні виконують щонайменше п'ять критично важливих функцій, які в сукупності роблять церкву одним із найбільш дієвих інститутів громадянського суспільства в умовах збройного конфлікту. Гуманітарна роль церкви виявляється передусім у тому, що вона стала одним із ключових вузлів розподілу допомоги – протягом 2022–2024 років релігійні організації надали підтримку мільйонам внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від бойових дій, нерідко діючи швидше і гнучкіше, ніж офіційні державні структури [14]. Це стало можливим завдяки розгалуженій мережі парафій, міжконфесійній координації та високому рівню суспільної довіри, що

дозволяло акумулювати ресурси й оперативно спрямовувати їх туди, де потреба була найгострішою.

Водночас у суспільстві, охопленому масштабними втратами, травмами і страхом, церква виступає основним інститутом психологічної та духовної підтримки, адже державна мережа психологічних служб об'єктивно неспроможна охопити все постраждале населення в умовах тривалої війни. Присутність священнослужителів на передовій, капеланська служба у збройних силах, підтримка родин загиблих – усе це формує унікальний простір, у якому людина може знайти опору не лише у матеріальному, а й у екзистенційному вимірі. За даними соціологічних досліджень Центру Разумкова за 2025 рік, рівень довіри до церкви в Україні залишається одним із найвищих серед суспільних інституцій – близько 65%, – що підтверджує її вагому роль як суб'єкта соціальної підтримки і свідчить про те, що громадяни сприймають релігійні організації як надійного партнера у подоланні наслідків війни [7].

Окрему роль відіграють релігійні спільноти як осередки соціальної згуртованості, особливо у малих містах і сільській місцевості, де державні установи можуть бути зруйновані, окуповані або евакуйовані. У таких умовах церква нерідко стає єдиним функціонуючим публічним простором – місцем комунікації, взаємної підтримки та відновлення горизонтальної довіри всередині громади. Саме через релігійні спільноти відбувається консолідація мешканців навколо спільних цінностей і практик, що є необхідною умовою відновлення соціальної тканини після травматичних подій.

Не менш значущою є волонтерська і логістична функція церкви: значна частина волонтерських мереж формується саме на релігійній основі, а храми та парафіяльні будівлі слугують пунктами збору й розподілу гуманітарної допомоги, укриттями для цивільного населення та тимчасовими медичними

пунктами. Така інфраструктура дозволяє забезпечити оперативність і географічне охоплення реагування на кризові ситуації навіть там, де логістика державних структур є ускладненою через бойові дії чи зруйнованість доріг і комунікацій.

Нарешті, в умовах цілеспрямованого знищення українських культурних і сакральних об'єктів з боку агресора церква виконує надзвичайно важливу роль хранителя матеріальних і нематеріальних цінностей нації. Вона не лише зберігає архітектурні пам'ятки, ікони, рукописи та літургійні традиції, а й активно підтримує національну ідентичність, артикулюючи зв'язок між духовною спадщиною і сучасною боротьбою за суверенітет. Збереження цих символів і традицій є фундаментом суспільної стійкості – здатності спільноти витримувати тиск, зберігати самоідентифікацію і відновлюватися після руйнувань [17].

Визнання релігійних організацій критично важливими елементами суспільної системи породжує комплекс правових і політичних викликів, які потребують системного осмислення та зваженого законодавчого врегулювання. Ці виклики умовно можна згрупувати у чотири взаємопов'язані блоки, кожен із яких відображає окремий вимір напруги між потребами воєнного часу та усталеними правовими принципами.

Перший і, мабуть, найбільш концептуально складний виклик пов'язаний із конституційним принципом відокремлення церкви від держави. Стаття 35 Конституції України прямо гарантує це відокремлення, і включення релігійних організацій до реєстру критичної інфраструктури неминує передбачає посилення державного контролю над їхньою діяльністю, встановлення вимог щодо звітності, безпеки та операційної стійкості, що на перший погляд може суперечити конституційним засадам. Однак, як слушно зазначає Г. Друженко, відокремлення церкви від держави не означає

байдужості держави до існування та функціонування релігійних інституцій – воно лише забороняє злиття державного і церковного апаратів та втручання кожного в компетенцію іншого [11]. Отже, йдеться не про подолання конституційного принципу, а про його коректне тлумачення в нових умовах: держава може і повинна забезпечувати захист тих інституцій, від яких залежить суспільна стабільність, не беручи при цьому на себе функцій управління їхньою внутрішньою релігійною діяльністю.

Другий блок викликів стосується надзвичайно делікатного питання диференціації релігійних організацій в умовах поліконфесійного суспільства. Україна є державою з понад ста зареєстрованими релігійними конфесіями, що саме по собі робить будь-який уніфікований підхід до визначення «критично важливих» організацій вкрай складним як із правової, так і з суспільно-політичної точки зору. Проблема набуває особливої гостроти у контексті діяльності Російської православної церкви та пов'язаних із нею структур в Україні, які у низці випадків використовувалися як інструменти інформаційного впливу та підривної діяльності з боку держави-агресора. Прийнятий у 2024 році Закон про заборону діяльності релігійних організацій, пов'язаних із Росією, створює важливий нормативний контекст для вирішення цього питання, однак не знімає всієї сукупності правових і практичних колізій, що виникають при розмежуванні організацій, які заслуговують на статус критичної інфраструктури, від тих, діяльність яких є загрозою національній безпеці [9; 15; 18].

Третій блок – це виклики практичної реалізації захисту, тобто питання про те, як саме забезпечити безперервність функціонування релігійних організацій в умовах активних бойових дій, ракетних ударів по цивільній інфраструктурі та кіберзагроз. Визнання релігійних організацій критично важливими вимагає розроблення конкретних механізмів їхнього захисту –

фізичного, інформаційного та операційного, – що своєю чергою потребує значних ресурсів і чіткого розподілу відповідальності між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та самими релігійними організаціями [16]. Без такого розподілу відповідальності та інституційного закріплення відповідних повноважень будь-яке формальне визнання ризикує залишитися декларативним, не забезпеченим реальними інструментами захисту.

Четвертий блок викликів виходить за межі національного законодавства і стосується співвідношення концепції критичної інфраструктури з нормами міжнародного гуманітарного права. Статті 53 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1977 року [5] та відповідні норми Гаазької конвенції 1954 року [6] вже надають певний захист релігійним об'єктам від фізичного знищення під час збройного конфлікту. Проте ці норми орієнтовані насамперед на охорону матеріальних об'єктів – будівель, пам'яток, предметів культу – і не передбачають забезпечення безперервності функціонування релігійних організацій як соціальних інститутів, що є ключовою ознакою концепції критичної інфраструктури [12]. Цей розрив між міжнародно-правовою логікою захисту культурних цінностей і сучасним розумінням критичної інфраструктури як функціональної системи вказує на необхідність розвитку відповідних міжнародних стандартів, адаптованих до реалій гібридної та тотальної війни.

Порівняльний аналіз законодавства і практики зарубіжних держав дозволяє виокремити три моделі інтеграції релігійних організацій у системи захисту критичної інфраструктури.

Модель прямого включення (США, Канада) передбачає визнання релігійних організацій суб'єктами критичної інфраструктури в рамках підсектору «громадські заклади» (government facilities / public services), що

надає їм доступ до державних програм безпеки, але водночас покладає на них певні зобов'язання у сфері звітності та безпекового планування. Емпіричний аналіз партнерства між конгрегаціями та муніципальними органами управління підтверджує, що повноцінна кооперація виникає не автоматично, а лише за наявності цілеспрямованих організаційних механізмів з обох сторін [13].

Модель партнерства (Велика Британія, Нідерланди) ґрунтується на системі цивільно-суспільних угод, за якими релігійні організації добровільно беруть на себе зобов'язання щодо участі в системі реагування на надзвичайні ситуації в обмін на державну підтримку та захист [19].

Модель функціонального визнання без формального включення (Ізраїль, деякі держави Центральної і Східної Європи) передбачає, що релігійні організації не отримують формального статусу суб'єкта критичної інфраструктури, але їхня роль у системі цивільного захисту визнається і підтримується через спеціальне законодавство та адміністративні процедури [10]. Для України з огляду на конституційні засади та специфіку воєнного контексту найбільш прийнятною видається адаптована модель функціонального визнання, яка поєднує елементи другої та третьої моделей.

Для посилення практичної значущості дослідження пропонуємо концептуальні пропозиції до Закону України «Про критичну інфраструктуру» мають базуватися на впровадженні функціональної моделі визнання, що дозволить закріпити роль релігійних організацій як «агентів стійкості» без порушення їхньої інституційної автономії. Зокрема, доцільно внести зміни до статті 9 Закону, доповнивши перелік секторів критичної інфраструктури новим напрямом – «Забезпечення соціально-психологічної стійкості та гуманітарної підтримки населення», що охоплюватиме функції подолання травм, соціальної згуртованості та розподілу життєво важливої допомоги. На

законодавчому рівні пропонується запровадити статус «публічного партнера системи критичної інфраструктури», який би дозволяв релігійним організаціям на основі добровільних угод інтегрувати свою логістику та приміщення до планів цивільного захисту в обмін на державні гарантії безпеки та пріоритетне відновлення пошкоджених об'єктів. Такий механізм дозволить перевести взаємодію з теоретичної площини у практичну, створюючи гнучку систему партнерства, яка зберігає конституційний баланс між національною безпекою та свободою совісті.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти кількох взаємопов'язаних висновків, які в сукупності окреслюють як стан проблеми, так і перспективи її вирішення. Релігійні організації в Україні в умовах воєнного часу фактично виконують функції, характерні для суб'єктів критичної інфраструктури – гуманітарне забезпечення, психологічна підтримка, підтримання соціальної згуртованості, збереження культурної ідентичності, – і ця роль вимагає відповідного нормативно-правового визнання та захисту з боку держави. Водночас чинне законодавство України про критичну інфраструктуру не передбачає включення релігійних організацій до реєстру критичних об'єктів, а існуючий галузевий підхід до визначення критичної інфраструктури виявляється недостатнім для охоплення соціальних і гуманітарних суб'єктів, діяльність яких набуває критичного значення саме в умовах збройного конфлікту, коли традиційні державні механізми підтримки населення частково або повністю втрачають свою дієздатність.

Разом із тим включення релігійних організацій до системи критичної інфраструктури створює суттєві ризики для принципу відокремлення церкви від держави та свободи релігійної діяльності, а тому будь-яке правове рішення у цій сфері має ґрунтуватися на принципах добровільності участі, функціональності критеріїв відбору, обмеженості державного контролю та

збереження автономії релігійних організацій. З огляду на це оптимальною для України видається модель функціонального визнання, яка не передбачає формального включення релігійних організацій до реєстру критичних об'єктів, але закріплює їхню роль у системі цивільного захисту через механізми партнерства – угоди про співпрацю, участь у плануванні реагування на надзвичайні ситуації, державне фінансування соціальних програм церков без прямого контролю над їхньою діяльністю. Така модель дозволяє поєднати реальне визнання суспільної ролі церкви з дотриманням конституційних засад і збереженням інституційної незалежності релігійних організацій.

Окремої уваги потребує питання диференціації релігійних організацій за ступенем критичності, яке є надзвичайно чутливим у контексті відносин з Росією та необхідності захисту від можливих зловживань: критерії відбору мають бути прозорими, обґрунтованими функціональними показниками та вільними від будь-яких дискримінаційних ознак, що є неодмінною умовою легітимності відповідного правового механізму в поліконфесійному суспільстві. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення конкретного механізму правового регулювання участі релігійних організацій у системі цивільного захисту та критичної інфраструктури України, зокрема проекту відповідних змін до Закону України «Про критичну інфраструктуру» та суміжного законодавства, що дозволило б перевести дискусію з теоретичної площини у практичну і закласти нормативну основу для ефективної взаємодії держави і церкви в умовах воєнного та післявоєнного часу.

Список використаних джерел

1. Богдан Б. Інститут критичної інфраструктури як предмет наукового дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 667–669. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/161>.

2. Герасименко О. М. Критична інфраструктура України як предмет наукового пізнання: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Т. 4, № 85. С. 42–49. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.6;>

3. Гончарук В. Л. Захист критичних функцій держави: Інтеграція економічної, фінансової, енергетичної, інформаційної та кібербезпеки в системі нацбезпеки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування.* 2025. Т. 36 (75), № 5. С. 151–156. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2025.5/24>.

4. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2022/2557 від 14 грудня 2022 року про стійкість критично важливих суб'єктів та скасування Директиви Ради 2008/ : Європарламент, Рада ЄС; Директива, Міжнар. док. від 14.12.2022 № 2022/2557. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a3_002-22#Text (дата звернення: 01.04.2026).

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : ООН; Протокол, Міжнар. док. від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 01.05.2026).

6. Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту : ЮНЕСКО; Конвенція, Міжнар. док. від 14.05.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text (дата звернення: 01.04.2026).

7. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, оцінка проблем, що існують в українському суспільстві (листопад 2025р.). *Разумков Центр.* 2025. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-otsinka->

problem-shcho-isnuiut-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2025r (дата звернення: 01.05.2026).

8. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 01.04.2026).

9. Янауер М. М., Корицький Я. Б. Релігійний фактор у системі національної безпеки України: правові механізми захисту. *Освітній дискурс*. 2024. Т. 51, № 10-12. С. 111–120. URL: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.51\(10-12\)-12.](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.51(10-12)-12.) ;

10. Borowik I. The religious landscape of central and eastern europe after communism. *The SAGE Handbook of the Sociology of Religion*, edited by Beckford / ed. by J. A. Beckford, N. J. Demerath. London, 2007. P. 654–669. URL: <https://doi.org/10.4135/9781848607965.n32>.

11. Druzenko G. Religion and the Secular State in Ukraine. 2010. P. 719–736. URL: <https://original.religlaw.org/content/blurb/files/Ukraine.1.pdf> (date of access: 01.05.2026).

12. El Baroudy J., Albakjaji M., Khater M. Between Protection and Destruction: The Legal Tension Between Military Necessity and Cultural Heritage Protection in International Humanitarian Law. *F1000Research*. 2025. Vol. 14. P. 1–19. URL: <https://doi.org/10.12688/f1000research.170650.2>.

13. Elliott J. H., Webb G. R. Moved to partner: A case study of faith-based congregations in disaster response. *Journal of Emergency Management*. 2023. Vol. 21, no. 1. P. 37–51. URL: <https://doi.org/10.5055/jem.0712>.

14. Kuryliak V., Balaklytskyi M. Religious Communities Of Ukraine As Agents Of Resilience During The Russian Invasion. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2024. Vol. 44, no. 7. P. 58–70. URL: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2550>.

15. Lytvynchuk O., Shevchuk A., Hrytsyshena Z. Hybrid War: The Influence of the Russian Orthodox Church on the Ukrainian Media. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2025. Vol. 45, no. 6. P. 22–44. URL: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2665>;

16. Predko O., Predko D. Religious Security: Its Essence and Main Factors (Ukrainian Context). *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2024. Vol. 44, no. 3. P. 58–73. URL: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2516>.

17. Predko O., Ptytsia M. Religious Faith in the Context of the russian-Ukrainian War: Challenges and Risks. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2025. Vol. 45, no. 6. P. 147–157. URL: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2639>.

18. Salnikova S., Savelyev Y. The role of political institutions in the religious sphere before and during the Russo-Ukrainian war: national security vs. freedom of religion. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. 2025. Vol. 38, no. 1. P. 11–27. URL: <https://doi.org/10.1080/13511610.2024.2395265>.

19. Williams A., Cloke P., Thomas S. Co-Constituting Neoliberalism: Faith-Based Organisations, Co-Option, and Resistance in the UK. *Environment and Planning A: Economy and Space*. 2012. Vol. 44, no. 6. P. 1479–1501. URL: <https://doi.org/10.1068/a44507>.